

Karel Vrána

Společný evropský dům

1992
1993
1994

Trinitas

**SPOLEČNÝ EVROPSKÝ DŮM:
sen nebo realita?**

Copyright © Karel Vrána, 2001
© Nakladatelství Trinitas, 2001
Layout © Lubomír Šedivý, 2001

ISBN 80-86036-50-2

„Dříve nežli vojenským spojenectvím nebo ekonomickou jednotkou musí Evropa být kulturním společenstvím. Evropské jednoty se nedosáhne pouze nebo především na základě evropských institucí; její vznik bude důsledkem duchovní pouti.“

Robert Schuman

„Jak bude vypadat Evropa ve třetím tisíciletí po Kristu, to nevíme. Víme však, co po všechna tisíciletí bylo nosné a trvalé, protože je to zároveň nekonečně otevřené. Velikost Evropy spočívá v rozmanitosti, v níž rozum navíc nade všechno, čemu se naučil a co dokáže, nezapomíná na svůj nejvyšší úkol: být vnímáním věčnosti, být citlivý pro Boha.“

Joseph kard. Ratzinger

„Kdyby se Evropa zcela oddělila od Krista – pak by právě v té míře, v níž by tak učinila, přestala být.“

Romano Guardini

Chtěl bych zde odpovědět na otázku obsaženou v alternativě uvedené v nadpise tohoto mého pojednání trojí úvahou o sjednocené Evropě. Společný evropský dům je

- 1) sen,
- 2) projekt a
- 3) reálná naděje.

I. Evropa jako sen

Před jedenácti roky prošla naše vlast – tehdy ještě Československo – podivuhodnou zkušeností „sametové“ revoluce. V obecné euforii znovunalezené svobody jsme snili o rychlém návratu do společného evropského domu.

Dějiny nás učily a stále ještě učí, že průběh každé revoluce – od té „nejsametovější“ až po tu nejkravějšší – je vždy obdobný: po prvním období nadšené euforie, které je vyvoláno pádem předchozího režimu a ve kterém se zdá, že vše minulé definitivně pominulo, následuje období vystrážlivění a rozčarování. Ukazuje se, že minulost nebyla zcela potlačena a že se mstí na přehnaných očekáváních, vysmívá se jim, když prosazuje svou nezahladitelnou přítomnost. Dnes, jedenáct let po listopadu 1989, prochází naše zem tímto kritickým obdobím. Rychle se ukázaly různé nesnáze, obtížné dědictví režimu sice předchozího, přesto však stále přítomného. Jedná se o problémy ekonomické, legislativní,

administrativní nebo prostě o nejjisté podmínky každodenního života. Mnozí občané, kteří jsou touto situací zklamáni, prohlašují, že se nic nezměnilo nebo dokonce že současný život je ještě horší než za komunismu. Toto rozčarování pak zpochybňuje i možnost našeho rychlého vstupu do Evropské unie. Jsou i tací, kteří pochybují o samotné hodnotě sjednocené Evropy. Je zajímavé, že se pochybnosti a negativní kritika evropské ideje objevují nejenom u notorických skeptiků, ale především u lidí, kteří pocítují nostalgii po starém režimu a nyní se rychle přestrojili za horlivé nacionalisty. Popravdě řečeno, jedná se o menšinu, ale o menšinu aktivní a často i agresivní, argumentující s rafinovanou dialektikou a vychytralou sofistikou. Pro nás, zastávce sjednocené Evropy, je tedy naprosto nezbytné kriticky zkoumat jejich námitky a prověřit jejich argumentaci.

Názor našich antievropeistů bych popsal následovně: Evropu nelze definovat ani v čase ani v prostoru. „Evropané“ se na jedné straně od sebe příliš liší a na straně druhé jsou příliš podobní neevropským národům, než aby mohli vytvářet homogenní, specifické a odlišené společenství. Nemožnost definovat Evropu pak – podle nich – znamená, že se jde o ideu mlhavou, sice hezkou, ale historicky neuskutečnitelnou a nebezpečně utopickou.

Tyto tři námitky proti platnosti a realitě evropské ideje nyní prověříme.

1. Námitka historická

Říká se, že Evropa se nikdy nenarodila. Historikové nejsou v otázce data jejího zrození zajedno. Někteří vidí první počátek Evropy v říši římské. Pak by ovšem bylo třeba z Evropy vyloučit všechny národy a území mimo „limes“, Frankfurt, Kodaň, Amsterdam atd. Spengler má naproti tomu za to, že Evropa začíná až Svatou říší římskou národa německého. Pak by ovšem bylo třeba říci, že Španělsko, balkánské země a celá východní Evropa nepatří do Evropy. Ještě jiní se domnívají, že idea Evropy je vynálezem Victora Huga a našich současných federalistů, jakými jsou Alcide de Gasperi, Robert Schuman a Konrád Adenauer. Poukazuje se na to, že jedna z méně známých Beethovenových kantát, složená pro Vídeňský kongres, se jmenuje: Zrodila se Evropa. Již před Hugem mluví o Evropě Leibniz a Montesquieu, kteří ji staví nad „národ“.

– Adjektivum „evropský“ je starší. Objevuje se již těsně po bitvě u Poitiers (732) v díle jednoho španělského klerika, který vítěze nazývá „evropany“.

První námořní mapy z doby kolem r. 1300 představují Evropu jako celek a zajímají se o její kulturní a politickou povahu.

Slova „Evropa“ a „evropský“ začala být běžně užívána až kolem poloviny 15. století, když křesťanstvo přišlo o oblasti Předního východu obsazené Turky a v podstatě tak splynulo s Evropou geografickou. První humanisté pak začali rozlišovat

dva pojmy: christianitas a Evropa. První definici Evropy uvádí Enea Silvio Piccolomini, velký humanista a později papež Pius II. Tváří v tvář šířícímu se islámu Mehmed II. definoval Evropu jako „křesťanskou dědičku Říma a Řecka“. Této dosti příhodné intuice Pia II. se chopil Valéry, který ji rozvedl v nauku o „třech zdrojích“ Evropy. Od doby Pia II. se množí pokusy sjednotit Evropu i politicky. Mezi zastánci evropského společenství stojí i náš král Jiří z Poděbrad. Na základě těchto historických údajů lze oprávněně tvrdit, že přinejmenším jako program existuje Evropa u těch nejvýznačnějších myslitelů od renesance dále. Mnohost dat zrození neznamená neexistenci Evropy. Znamená naopak tolik, že Evropa se ještě zcela nenarodila, nýbrž že se neustále rodí. Evropa je neustálé rození, znovuzrození, dění. Je to velké staveniště, neustálá metamorfóza, „adventus“, „jž ano a ještě ne“.

2. Námitka geografická

Druhá protievropská námitka se týká prostoru a vychází se skutečnosti, že Evropu, která nemá jasné a stálé hranice, nelze definovat geograficky. Povstává tak otázka, zda je Rusko součástí Evropy až po Ural nebo dokonce až po Vladivostok, nebo zda je z ní vyloučena. A co asijské Turecko? A co Izrael?

Geografické hranice Evropy se v průběhu staletí bez ustání měnily, zvláště na Východě, v důsledku

politicko-válečných tlaků a západních protitlaků. V tomto smyslu je zvláště významná nepřirozená a protihistorická výstavba železné opony a její následný pád. Železná opona měla po nějakou dobu vyznačovat hranice mezi Evropou západní a „euroasijskou“. Neustálá proměnlivost hranic států a evropských etnik je velmi rozšířený a charakteristický jev našeho kontinentu. Je to zřejmé již při pouhém otevření historického atlasu a srovnání například nejdejšího a dnešního geografického vymezení Francie a Španělska. Geografická definice Evropy – i kdyby byla možná – není ta nejdůležitější. Nejde totiž o to sjednotit území, nýbrž lidi, kteří nejsou produktem půdy jako rostliny, nýbrž – lze-li to tak říci – tradice, dějin, civilizace. Fanatickým milovníkům geografie bych odpověděl, že Evropa je především společenstvím těch, kdo na ni odkazují jako na svou „mateřskou kulturu“, jako na svůj „dům“, svou duchovní „Heimat“. Proměnlivost geografických hranic skutečnost Evropy nezpochybňuje, nýbrž naznačuje její dynamický a historický rozměr.

3. *Námítka etnicko-kulturní*

Třetí námítka proti existenci kulturní jednoty a proti možnosti sjednocení Evropy se opírá o staleté rozmíšky a o hluboké geopolitické, historické a kulturní rozdíly mezi státy a národy. Zakladatelé evropského společenství jsou obviňováni, že „sní“ a nevnímají rozdíly v životním stylu, v náboženských

vyznáních, v ekonomických systémech, ve způsobech vlády. Nevidí konfliktní napětí a národnostní rivalitu – často sice skryté v politické rétorice, přesto však o nic méně reálné – např. mezi Francií a Německem, mezi Evropou ostrovní a kontinentální. Nezapomínejte – upozorňují nás antievropské té – na současnou tragickou zkušenost občanské války mezi národy bývalé Jugoslávie. A seznam radikálních etnicko-kulturních rozdílností mezi evropskými národy by mohl ještě pokračovat. Ptejme se, zda to dokazuje, že evropské politické společenství je pouhou chimérou a že z ní plyne nesmírně nebezpečná hrozba ztráty národnostní identity evropských národů a států.

a) *Rovina národnostní a státní*

Jazykové, náboženské, zvykové a majetkové rozdíly mezi Bavorsy a Prusy, Lombardy a Sicíliany, mezi katolickými zemědělci z Appenzell a protestantskými bankéři ze Ženevy – to vše nezabránilo národnostnímu a politickému sjednocení Německa, Itálie a švýcarských kantonů. Na druhé straně ale ani toto sjednocení nesmazalo zmíněné rozdíly. Nebezpečí a hrozby, kterých se nacionalisté a skeptici proti evropskému sjednocení dovolávají, jsou imaginární, jde o jakési nejasné přízraky. Dostať se to dokazuje historická zkušenost právě toho kterého (a jednoho každého) národa a státu, v jehož jménu je sjednocení odmítáno.

b) *Rovina kulturní*

Rozdílnost v jazyce a kulturní tradici nebrání Švédům v tom, aby mohli chápat Dantovu Božskou komedii. Italové jsou fascinováni díly Franze Kafky, Němci čtou Claudela a Francouzi obdivují poezii Hölderlinovu a Rilkovu. V pozadí nepopíratelných specifických odlišností nalézá evropský člověk tytéž vášně, totéž utrpení, tytéž naděje, tytéž pochybnosti a pokušení, prostě též tisíciletý duchovní horizont, totéž pojetí člověka jako osoby. Analogicky to platí i u dalších kulturních projevů jako malba, sochařství, architektura, hudba, filosofie. Skrze jejich bohatou různost a různorodost prosvítá hluboká konvergentní jednota.

Vraťme se ještě na chvílku k úvaze o literatuře. Není tak těžké vyjmenovat faktory, které určují a odlišují „duchovní jednotu“ evropské literatury. Přípomenu především jednu významnou, ale pro svou samozřejmost často přehlíženou skutečnost. Pouze Evropa dala vzniknout a od počátků řecké kultury až dodnes má *literaturu* v současném slovy smyslu: literaturu profánní, diferencovanou a mnohotvárnou, zahrnující tragédii, komedii, historický příběh, epopej, poezii, řeč, dialog, esej, vyprávění a román. Naproti tomu vše, co bylo od třetího tisíciletí před Kristem až po anglickou nadvládu napsáno v Indii, je poesie či próza posvátná, náboženská, obřadní a symbolická. Všechny tyto nepochybně podivuhodné a vzácně hluboké texty jsou čteny a komentovány s úctou, ale nekriticky. A to je podstat-

ně odlišuje od spisů evropských. Orientálci říkají: jak vyložit pravdu, jež je těmto textům vlastní? My Evropané se literárních textů dotazujeme: chceme vědět, zda vůbec pravdu odhalují a k jakému literárnímu druhu náleží. Společné prvky naší komplexní a rozsáhlé evropské literatury se týkají především různých kulturních oblastí, které přejímáme a rozvíjíme: Egypta, Mezopotámie, Kréty, Řecka, Říma, Izraele, křesťanského Jeruzaléma, Keltů, Germánů, Arabů, Slovanů. Všichni jsme jimi ovlivněni. Celá literární minulost přetrvává v současnosti a živí naše spisy.

Historik evropské literatury E. R. Curtius¹ říká: „Evropská literatura zabírá stejný časový úsek jako evropská kultura, zahrnuje tedy období šestadvaceti staletí (počítáno od Homéra ke Goethovi) ... evropská literatura je „*duchovní jednota*“, jednota, která zmizí, když ji začneme krájet na kousky ... „*Bezčasá přítomnost*“, jež literatuře bytostně náleží, znamená, že literatura minulosti může stále spolupůsobit v literatuře té které přítomnosti. Homér ve Vergiliovi, Vergilius v Dantovi, Plútarchos a Seneca v Shakespearovi, Shakespear v Goethově *Götzovi von Berlichingen*, Euripidés v Racinově a Goethově *Ifigenii*. Nebo v naší době: *Tisíc a jedna noc* a Calderón v Hoffmannsthalovi; *Odysseia* v Joyceovi; Aischylos, Petronius, Dante, Tristan Corbière, španělská mystika v T. S. Eliotovi. Je tu nevyčerpateľná hojnost možných vztahů.“

¹ ERNST ROBERT CURTIUS. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha 1998. s. 24-26.

c) *Rovina ideologická*

Další, v naší zemi značně rozšířená součást třetí námitky proti možnosti evropského politického spojení vychází z nemalých a nikoli nepodstatných ideologických rozdílností mezi evropskými národy. Skeptikové se ptají, co mají společného staří s moderními, věřící s nevěřícími, konzervativci s progresisty, buržoazie s proletariátem? Nebo ještě hůř: co spojuje socialistické, v sobě rozštěpené hnutí (socialismus reálný, demokratický atd.) s radikály, anarchisty a politickou pravici? Krátce, my, Evropané různých národností, náboženských vyznání a politických ideologií toho podle nich nemáme mnoho společného, alespoň ne dost na to, abychom vytvořili strukturované a funkční společenství. Skutečně: naše rozdílnosti jsou tak početné, tak hluboké a tak zárlivě střežené, že v nich můžeme vidět první přibližnou definici Evropy. Ve skutečnosti není všem Evropanům nic společnějšího než jejich vašeň odlišovat se jedni od druhých, líst se od svých sousedů, pěstovat každý svou jedinečnost – a to až k takové krajnosti, že je do této jedinečnosti vkládána vlastní *raison d'être*.

Velký průkopník evropské myšlenky, Denis de Rougemont², definoval evropského člověka následující otázkou: „Nerozumí se snad Evropanem ten divný člověk, který se jako Evropan projevuje právě tou měrou, jíž pochybuje, že jím je, a který se naopak

chce ztotožnit buď s člověkem obecným, nebo s člověkem jednoho z národů onoho velkého kontinentálního komplexu, o němž právě tím, jak jej popírá, říká, že je jeho součástí?“

Tyto popisné definice jsou tváří v tvář hlubokým rozdílům našeho kontinentu ještě příliš jednostranné. Do Evropy nepatří pouze ti, kdo ji popírají nebo o ní pochybují ve jménu národů, z nichž se skládá. Její součástí jsou i ti, kdo její existenci stvrzují a přijímají. Nejenom ti, kdo pro stromy nevidí les, ale i ti, kdo myslí a žijí les jako takový.

Máme-li pozorovat nějaký organický a živý celek, pak je především třeba dosáhnout dostatečné distance. I ta nejmenší mince položená přímo na oko překryje celý obzor. Odpůrci evropské jednoty se podobají tomu, kdo by chtěl studovat slona v mikroskopu. Nikdy svůj popis neukončí, nikdy neuvidí jednotu svého předmětu. Z odstupu je ale Evropa evidentní. Z pohledu Ameriky jsme my všichni, ať už jsme jakékoli národnosti, Evropané. Když na nás hledí Asie, směšuje nás někdy s Američany. V každém případě je ale jednotu, o níž často sami pochybujeme, stvrzována afro-asiaty, kteří k nám všem chovají jistou nedůvěru, kritičnost a jistou míru závidí.

Jednota Evropy sice snadno uniká našim definicím, ale těžko se skrývá před zraky ostatních. Jedná se zde o jednotu naší pluralitní kultury. Právě proto však nesmíme a nemusíme usilovat o politickou jednotu chápanou jako homogenní uniformitu. Každý

² DENIS DE ROUGEMONT, *Lettre ouverte aux Européens*, Paris 1970, s. 31.

pokus směřující tímto směrem by byl „zlým snem“ a osudově by směřoval k rostoucí entropii duchovních, mravních a kulturních energií. Podle mne a podle proevropských myslitelů naší země, např. Václava Havla, je třeba vycházet z dané a již reálně existující jednoty, která v nás je a skrze nás směřuje k jednotě v různosti a mnohosti. Proces evropského sjednocení v postupu – snad pomalém a obtížném, ale jedině možném – od našeho „již ano“ k našemu „ještě ne“.

Jednota Evropy jako kultury spočívá ve společenství protichůdných hodnot velmi rozdílného původu. Spočívá i v dialektickém a dialogickém napětí jistých dominantních principů, intuicí a náboženských přesvědčení, základních rozhodnutí, která usměrňují a podmiňují nejenom rozvoj umění, věd, filosofie, politických režimů a mravních norem, ale i celé ekonomie a hmotného živobytí národů. Kulturní jednota Evropy je definována jako „společnost“ ve smyslu, který tomuto pojmu dal ve své výchozí tezi Arnold Toynbee: „Duchovní jednota historického zkoumání není dána ani národním státem, ani lidstvem jako takovým, nýbrž určitým lidským společenstvím, které nazýváme společnost.“

Evropa může být celistvě pochopena pouze na tolik, nakolik představuje kulturní jednotu. Jinými slovy: naše západní civilizace se pro nás stává srozumitelnou pouze v kontinentálním rámci svého třítisíciletého vývoje. Není to možné v rámci nedávno ustavené Organizace spojených národů. Není

to možné ani v rámci lidstva jako takového, které ještě nemá jednu společnou kulturu. Planetární civilizace se rodí za pomoci prostředků, které poskytla civilizace evropská.³

Přechodní kritické zkoumání tří námitek proti možnosti a platnosti ideje sjednocené Evropy nás vede ke čtyřem konstatováním:

- 1) Evropa je neustávající rození a znovuzrození skrze politicko-kulturní metamorfózy, které historikové nazývají: antika, středověk, novověk a postmoderna.
- 2) Evropa je civilizace otevřená, bez pevných hranic, schopná vitální geopolitické přizpůsobivosti.
- 3) Evropa je civilizace podstatně pluralistická, nikoli uniformní, nýbrž heterogenní a multiformní.

³ Těsně po druhé světové válce ROMANO GUARDINI v esejí „Spasitel v mýtu, zjevení a politice. Politicko-teologická reflexe“ (tj. př. in: *Natura – Cultura – Cristianesimo*, Brescia 1983, s. 292-293): „Dnes (Evropa) prožívá svou nejhlubší dějinnou krizi – tak hlubokou, že si mnozí kladou otázku, zda vůbec nějaká „Evropa“ ve starém slova smyslu ještě je. – Nemůžeme zde o tomto problému uceleně pojednat, chceme však vyjádřit přesvědčení, že Evropa ještě žije. A s vědomím vážnosti, která je v takovém přesvědčení vyjádřena, zdůrazňujeme slovo „ještě“; zároveň ale, a ještě energičtěji, i slovo druhé: že toliké reálně žije. Pád bláznivě užívané a zneužívané nacionálněsocialistické moci dokonce možná poukazuje na nové evropské možnosti. Ještě jednou tedy: co je to Evropa? Nejedná se pouze o čisté geografický komplex, ani pouze o skupinu národů, ale o živoucí entelechii, činný duchovní tvar. Vyvořila se v průběhu čtyřtisíciletých dějin, s nímž co do bohatství osobnosti a síli, co odvahy a činů a hlubokých prožitých osudů, a co bohatství vytvořených děl a významové plnosti vložené do vytvořených životních řádů nelze zatím srovnat žádné jiné. Stále znovu povstává ze stavených měst a z podoby zemí. Působí v jazycích – a jakých jazycích! – od jasně a svou formu svrchovaně zvládající řeči Řeků a Římanů až po dějinně bohaté idiomy moderních evropských národů. Určuje způsob myšlení, povahu hodnocení, způsob vnímání a žítí. Je skutečností právě tak, jako je skutečností základní struktura skalního krystalu, dubu, orla, rolníka nebo umělce – jenom neskonale bohatší co do forem a členitosti, síli a napětí, a právě proto i mnohem zranitelnější a nebezpečněji ohroženější.“

4) Evropa je civilizace, „společnost“ ve smyslu definovaném Toynbeem, v nepřetržité pouti od svého „již ano“ ke svému „ještě ne“.

Můžeme říci, že její „ještě ne“ je projektem budoucnosti? O jakou budoucnost se jedná? O budoucnost podzimu nebo jara? Na tuto otázku se pokusím odpovědět.

II. Evropa jako projekt

Ve dvacátém století evropská civilizace rozšířila po celé zeměkouli své výdobytky, ale i své hříchy. Ztratila jednu po druhé své zámožské kolonie, nikoli však svůj vliv, ani svůj vývoz vědomostí a technologií. Ve stejné době se však množí proroci ohlašující zánik Evropy. Jde takřka vždy o Evropany. Již se nepozastavují nad tím, že evropský génius ještě vyzáří do celého světa. Radši mluví o našem neodvratném zániku, o našem podzimním období, které anticipuje rozpad evropské civilizace. Nazítí po první světové válce napsal *Paul Valéry* velmi slavnou, často citovanou a komentovanou větu, která je pokládána za jakési shrnutí dlouhotrvajícího evropského pesimismu. Valéry píše: „Nous autres civilisations, nous savons maintenir que nous sommes mortelles.“ A dodává: „Elam, Ninive a Babylónie byla pro nás pouhá prázdná jména. Zánik těchto světů měl pro nás právě tak nepatrný význam jako jejich samotná existence. Ale i Francie, Anglie, Rusko... i to budou pouthá jména. Vidíme nyní, že propast dějin je dost hluboká pro všechny. Vidíme, že jakákoli civilizace je právě tak křehká jako kterýkoli život.“⁴

I. Proroci zániku Evropy

Jak vysvětlit úspěch prorocké intuice Paula Valéryho? Poznamenejme především, že v sobě shrnuje

⁴ Citováno u DENISE DE ROUGE-MONTA, op. cit., s. 93.

předchozí tradici evropského pesimistického skepticismu. Francouzský spisovatel *Constantin-François Chasseboeuf de Volney* použil ve své meditaci nad zánikem civilizací takřka identická slova, aby doložil též argument jako Valéry. O třicet let později předložil *Hegel* myšlenku, že každý národ je individuem v chodu Dějin a že tedy jako každé jiné individuum podléhá zákonu zrození, růstu, ztráty a nevyhnutelné smrti. Na začátku 20. století *Oswald Spengler* tuto myšlenku radikalizoval, když měl za to, že každá kultura je jakýsi organismus odpovídající morfologicky a fyziologicky živočišnému či rostlinnému individu. Je třeba připomenout i anglického historika *Toynbee*. Na základě rozsáhlého komparativního studia 21 známých civilizací se snažil stanovit komplexní, ale stále zákony jejich geneze, růstu a zániku. A neměli bychom zapomínat, že již v průběhu 19. století četní myslitelé předpovídali katastrofy, které postihly Evropu našich dní. Připomínám jenom ty nejznámější: Kierkegaard, Nietzsche, Dostojevskij, Tocqueville, Jakob Burckhardt, Donoso Cortés, George Sorel. Jejich předpovědi se zdají být potvrzeny historickou zkušeností: dvě světové války, diktatury v Rusku, Turecku, Itálii, Německu a ve Španělsku. Nacionalismy a rasismy ohlašované Nietzschem vyvstaly na troskách rakousko-uherské říše a dnes v bývalé Jugoslávii. Ztráta kolonií a protektorátů doplňuje krizi Evropy a pád její politické nadvlády.

Co více by ještě bylo zapotřebí, aby bylo možno

oprávněně hovořit o předvídatelném zániku či smrti naší civilizace? Dříve než na tuto otázku odpovím, seznámím vás ještě s diskusí o budoucnosti Evropy, ke které před časem došlo v Praze.

2. *Soumrak Evropy nebo nový středověk?*

Pražská diskuse začala v dubnu 1993 statí „My poslední Římané“ z pera Martina C. Putny, který svou myšlenku upřesňuje v podtitulku: „Kdo dá Evropě ránu z milosti?“⁵ Ve svých úvahách vychází z eseje „Na cestě k novému středověku“, který italský myslitel Umberto Eco otiskl v knize *Na okraji impéria*.⁶

Umberto Eco srovnává konec dvacátého století s raným středověkem a vytváří řadu dvojic analogických jevů: krize Pax Americana – krize Pax Romana; nástup třetího světa – nájezdy barbarů; zmizení klasického liberálního intelektuála – zmizení klasického Římana; posedlost cestováním – posedlost putováním na svatá místa; hippies a komuny – žebřavé řády, mystici a kacíři; strukturalismus – čistě formální přístup středověkých učenců k antické literatuře; univerzitní kampusy – kláštery ... Za základní rys pokládá Eco „permanentní transitio“, tj. potřebu stále nových adaptačních metod, které by nám pomohly vyrovnat se s chaosem, jenž zbyl po novověku – v systému analogií po starověké civilizaci.

⁵ Původně in: *Literární noviny* 2. 3. 1993; přeřtěno in: MARTIN C. PUTNA, *My, poslední křesťané. Hněvivé eseje a vídné kritiky*, Praha 1994, s. 81-86.

⁶ UMBERTO ECO, *Dalla periferia dell' impero*, Milano 1977.

V pozadí brilantních a mímě cynických úvah Umberto Eca se skrývá optimistické přesvědčení, že krize zrozená z pádu antické/novověké civilizace je už za námi. Zůstalo nám dědictví bizardních trosek staré kultury, které můžeme použít jako materiál ke konstrukci „nového středověku“. Otevírá se tak před námi nová a slibná perspektiva dalšího dlouhého vývoje. Co na tom, že nevíme, kam nově se rodící věk směřuje. Stačí nám vědět, že směřuje vpřed a že vše, co konáme a vytváříme, je eo ipso nové, mladé, rané, červánkové.

Jenomže – odpovídá Martin Putna – zkusme nyní tuto vizi docela prostě otočit. Předpokládejme, že nestojíme za demarkační čarou oddělující starověkou/moderní epochu a nový věk, nýbrž před ní. Naše doba by pak neměla být charakterizována jako „počátek nového středověku“, ale jako konec starověku. Proti Ecovým středověkým analogiím staví Putna analogie se soumrakem antické kultury. Vyjme novává jich osm: vyčerpanost kulturní tvořivosti; chvála starého; umění jako koláž; náboženství I – synkretismus; náboženství II – potřeba zážitku a fundamentalismus; skryté duchovní síly v podzemí; konzumní materialismus; chiliastické očekávání konce světa. Svou komparativní studii uzavírá Putna slovy: „Dovolte posledním Římanům, pozorujícím s bolestí soumrak své civilizace, alespoň naději, že se *pak* zrodí cosi nového, co z naší perspektivy nemůže být nahlédnuto, a už proto budme připraveni na okamžik, kdy se naše perspektiva zhroutí definitivně.

Budeme hořet v hnězdě, postaveném z posledních sil, v smutku loučení, v smutku, že už to nebudeme my, kdo přivítá nové jiro, ale v radosti, že přijde.“

3. *Hermeneutická premisa*

Dříve nežli skeptikům a prorokům evropské zkázy odpovím, rád bych rozvedl tři myšlenky. Politická hegemonie není vždy ani nezbytně spojena s vitalitou nějaké civilizace. Jedno může být bez druhého. Jedno může zmizet, aniž by spolu s tím vymizelo i druhé. Čingsischán vykonával nadvládu, aniž by měl svou civilizaci. Antické Řecko a středověká Evropa měly svou civilizaci, aniž by měly politickou hegemonii: *Graecia capta ferum coepit victorem*. – Není navíc zcela jisté, zda lze výše uvedená historická fakta přenést na naši situaci. Problematické je i tvrzení, že by křivka „růst – zralost – úpadek – smrt“ byla pro všechny civilizace všech dob identická.

Proroci nevyhnutelného zániku Evropy – Spengler, Valéry, Toynbee a jim podobní – opírají své předpovědi o dějiny dnes zmizelých starověkých civilizací, především o nejlépe známý případ pádu říše římské. Zmínění autoři tvrdí, že s invazí barbarů se započal definitivní zánik řecko-římské civilizace v západní části říše.

Ptám se ale, zda analogie s antickým Římem skutečně platí i pro naši Evropu. Je evropská civilizace stejná jako všechny jiné? Můžeme předpovědět

její osud pouhým přenosem dávných dějinných zkušeností? Nebylo by správnější povšimnout si toho, že naše civilizace nese nové a původní rysy, které určují její cestu nesrovnatelným a v jistém smyslu jiným způsobem? Antické civilizace jako Egypt faraónů, Sumer, Indie védy a upanišadu, Májové – ti všichni zakládají svou původní jednotu na jediném utvářejícím principu: na posvátném. I politicko-kulturní projekty našeho století, např. sovětské impérium nebo Maova Čína, založily svou jednotu na státem ukládané uniformní ideologii. Stovnáme-li evropskou civilizaci s tímto uniformním a „posvátným“ (lépe: pseudoposvátným) pokusem o homogenní kulturu, pak se nám okamžitě jeví jako pluralistická, *dyarchická*, profánní i sakrální. Její profánní a světský rozměr nikdy nebyl pohlcen posvátným. Musíme spíše říci, že světskost evropské civilizace je založena teologicky.

Pro různost svých kořenů a pro své heterogenní, někdy i rozporné a nesouladné, zděděné hodnoty se evropská civilizace opírá o kulturu dialogu a kontestace. Nikdy se nemohla a především nechtěla přizpůsobit jedné jedině nauce, která by pak inspirovala její instituce, náboženství, filosofii, morálku, politiku, ekonomii, umění. Středověk, který romantikové – např. Novalis – popisovali jako epochu jednoty a harmonie srdcí, nikdy ve skutečnosti neexistoval. Dnes již víme, že spory, které hýbaly středověkem, nebyly o nic méně prudké než ty, které pozorujeme dnes. Jednota naší kultury a civilizace, kterou tato

kultura vytvořila, vždy byla pouze paradoxní jednotou vůle shodně zahrnující uniformitu.

Třetí poznámka se týká hermeneutického klíče, který protoci zániku Evropy užívají. Jejich analogie nestojí pouze na historické rovině. Mám pocit, že středem jejich diagnózy, která přeceňuje metaforickou povahu biologických pojmů zrození – růst – zralost – úpadek – smrt, je jakýsi naturalistický determinismus. Stejného omylu se ostatně dopouštějí i zastánci neustávajícího pokroku dějin a civilizace. Extrémy – prorocťví o smrti a víře v pokrok – se dotýkají.

Romano Guardini⁷ napsal: „Jistěže žádná forma života není věčná. Velké civilizace zanikly a jejich minulost je poznatelná pouze z nepatrných zbytků. Víme a stále tvrdším způsobem budeme vědět, jak hrozivě Evropa běsnila proti sobě samé a jak hluboce zradila vlastního ducha. Všude jsou rozbitá města, všude zbarbarštěla mluva, a co se stalo živoucí duši, to ani nelze změřit. Přesto zde však základní evropská struktura je; vidíme ji v každém úkonu, vnímáme ji v každém slově, cítíme ji s novou, bolestnou naléhavostí v sobě samých. Proto chováme důvěru, že přetrvá a bude i nadále subjektem dějin.“

⁷ ROMANO GUARDINI, op. cit., s. 293.

III. Důvody naděje pro Evropu

Proti prorokům nevyhnutelného zániku Evropy bych rád – spolu s Denisem de Rougemontem⁸ – uvedl tři hlavní důvody pro naději a snahy o sjednocení Evropy.

Důvod první: *Evropská civilizace je jediná, která se stala skutečně univerzální.* Mnohé jiné zmizelé civilizace se to o sobě domnívaly. Mýlily se. Dnes, když je již celá zeměkoule ve svých nejdlehlších civilizacích prozkoumána – nebo alespoň zkoumána – se již nelze této chyby dopustit. Alexandr Veliký a čínští císařové měli za to, že ovládají celý svět. Šlo přitom spíše o naivitu nežli o pýchu, neboť jeden tehdy nevěděl o druhém. Dnes by stačilo navštívit jakoukoli dobrou cestovní kancelář a tento dojem by zmizel. Evropané 20. století dobře vědí, že již nemají politickou nadvládu nad ostatními kontinenty. Víme však také, že všechna nová města Asie a Afriky napodobují naše moderní města, jejich stavební postupy, ulice, náměstí, radnice, banky, nemocnice, školy, hotely, noviny, a že mají tytéž dopravní problémy. Nové země napodobují – lépe či hůře – naše parlamenty, strany, odbory a někdy dokonce i naše díkatury. Nelze pochybovat o tom, že tento napodobující pohyb postupuje jednoduše a že je nezvratný.

Jak tento jev vysvětlit? Naše evropská civilizace zrozená ze spojení nejrůznějších pramenů se právě

díky tomu, jak jsme již viděli, liší ode všech ostatních monolitických a homogenních civilizací. Je natolik komplexní a mnohotvará, že je schopna ne-li přímo uspokojit, tedy alespoň „svést“ ostatní národy světa. Navíc se v té míře, v níž se vzdálila od křesťanství, které ji zásadním způsobem spolutvářelo, sekularizovala, a tak se také stala přenosnější, přijatelnější a napodobitelnější. Toto je její drama, její eticky problematický, ale zároveň i zjevný „úspěch“: Evropa vysílá do světa více strojů a technických asistentů než knih a misionářů.

Jaký má evropský dynamický universalismus základ? Nevidím žádný jiný než křesťanskou víru ve stejnou hodnotu všech lidí před Bohem, ať už je jejich národnost či rasa jakákoli. V antickém Egyptě bylo slovo *člověk* synonymem pro obyvatele nilského údolí nebo delty. Jiné slovo se užívalo pro obyvatele blízkých zemí, bytosti na půl cesty mezi zviřetem a Egyptanem.⁹ I pro Řeky a Číňany existovaly dva druhy vzpřímených dvoouořců: Řekové nebo Číňané na straně jedné a „barbaři“, tj. všichni ti, kdo nebyli tak docela lidmi, na straně druhé. Tradice přisuzuje Aristotelovi výrok: „Děkuji bohům, že jsem se narodil jako Řek a ne jako barbar, jako muž a ne jako žena, jako svobodný a ne jako otrok.“ Všechny tyto civilizace musely zůstat regionálními a do mezí vytčených vlastními politickými institucemi uzavřeny. Křesťanské pojetí rázně a jasně

⁸ DENIS DE ROUGE-MONT, op. cit., s. 97-103.

⁹ Odborně definoval pruský kancléř Bismarck Bavoráka, jako „střední bytost mezi Rakušákem a člověkem“.

formuloval sv. Pavel: „Není už rozdíl mezi Židem a Řekem, mezi otrokem a svobodným, mezi mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši“ (Gal 3,28). Tento nový křesťanský pohled umožnil nejenom to, aby *všichni* lidé byli považováni za „Boží děti a obyvatele nebeského království“, nýbrž i za hodné a schopné plné a každodenní účasti na lidské civilizaci.

Jestliže se toto všechno stalo a nadále děje, jestliže byl dosažen „práh světa“, jak se ještě lze domnívat, že by civilizace, která se z Evropy rozšířila mezi všechny národy, mohla zaniknout a zmizet, aniž by uvrhla celý svět do kulturního chaosu?

Důvod druhý: *Evropská civilizace vytvořila technické podmínky pro vlastní zachování a pro vlastní předávání budoucnosti právě tehdy, když znovuobjevila a oživila mizelou nebo mizející kultury.*

Paul Valéry napsal, že ta nejkrásnější literární díla naší současnosti by mohla brzy sdílet osud ztracených děl Menandrových. Některé Manandrovovy komedie však byly později nalezeny a uvedeny na scénu. Antická, středověká, moderní a současná evropská literatura, ve značné míře rozšířená po světě a registrovaná na páskách a disketách, je schopna odolávat zubu času mnohem lépe než fresky v Paestum nebo řecké sochy či než egyptské Nílem ohrožované chrámy.

Úmrtnost civilizací je tedy velmi nestejněměrná. Mnohé mizely aniž by nám zanechaly v dědictví

něco jiného než svá umělecká díla. Je ale vůbec pravda, že antické civilizace Egypta a Předního východu, které byly přebrány řecko-římskou civilizací a v podstatném i civilizací naší, skutečně zemřely? Jejich úspěchy jsou uchovávány v evropských muzeích, kde jsou všem přístupné. Připomínám pouze Chamurabiho zákoník, epos o Gilgamešovi, zákoník Drakontův a Solónův, které přes Řecko přišly z Kréty a antického Egypta, Desatero a Justinianův kodex, z něhož vychází právní principy Habeas corpus a dokonce i Deklarace lidských práv. Všechny tyto dokumenty, zakotvené v mnohotvaré evropské tradici, dnes nejenom pro tzv. první a druhý, ale i pro tzv. třetí svět definují důstojnost lidské osoby a základy celého politicko-společenského řádu.

O slavné Valéryho větě bylo s jemnou ironií pozměněno: „Kdyby civilizace zcela umíraly, Valéry by o tom nemohl mluvit, protože by o tom nic nevěděl.“ Dnes můžeme s jistotou říci, že civilizace nikdy zcela neumírají a že jejich popel je úrodný.

K této úvaze je vhodné připojit jednu prostou poznámku. Mnohé starověké civilizace, o nichž se mělo za to, že zmizely, byly ve 20. století vyzdíveny ze zapomenutí. Zveřejňují se posvátné spisy antických škol moudrosti a mystiky, které všude nalézají pozoromé čtenáře. Děje se tak zásluhou evropských etnologů, archeologů, historiků a filozofů. Právě oni totiž pokračují ve světovém inventáři, s nímž se započalo v renesanci, a znovunalezájí prostor, čas a dějinnou pouť lidstva.

Důvod třetí: *Není zřejmá žádná opravdová alter-nativa světové civilizace, která by byla schopná nahradit Evropu.*

Okolnosti a podmínky zániku předchozích civilizací jsou nám známy. Někdy jimi byla přírodní katastrofa, např. pozdní doba ledová nebo radikální změna klimatu, která přeměnila Saharu v poušť. Ostatní civilizace o tom nic nevěděly.

Častěji se jednalo o agresi nějaké rivalické, primitivnější a brutálnější civilizace. Dórský lid obsadil Krétu; germánské kmeny obsadily římské provincie Galii a Hibernii. Několik stovek Španělů se zmocnilo říše Aztéků. Ve všech těchto případech se jednalo o civilizace místní, obklopené málo známými „barbary“. Náhradních kandidátů bylo mnoho. Je ale dnes kdokoli, kdo by byl schopen dát evropské civilizaci zmizet nebo kdo by byl schopen chopit se s větším úspěchem její role kulturního vůdce?

Snad Spojené státy americké? Ty se však v podstatě zrodily z Evropy. Proces kulturního poevropsnění amerického lidu je pravděpodobně méně nápadný, ale jistě mnohem hlubší než jev amerikanizace evropských zvyklostí. A co říci o Sovětském svazu? Byli jsme svědky jeho definitivního rozpadu. Ale i v době největšího rozsahu jeho vlády nenabízeli SSSR žádnou alternativu k evropské civilizaci. Lenin řekl, že jeho „revoluce je marxismus plus elektrina“. Marxismus ale není vynálezem ruského Popova, nýbrž jednoho německého Žida, jehož otec se obrátil na protestantství a který napsal pro newyorské

noviny new York Herald Tribune články, z nichž je složena většina jeho nejznámějšího spisu Kapitál. Marxismus se zrodil v Evropě a z Evropy, ze stálé diskuse mezi teologií a filosofií, v okamžiku, kdy povstaly sociologie a technika, průmysl a denní tisk, povinné školství a nacionalismy. Nelze si představit evropsější komplex duchovních, mravních a materiálních sil. A co se týče elektriny, o které Lenin mluvil, ta je symbolem industrializace. Elektrifikací země pokračoval sovětský komunismus v projektu Petra Velikého: podruhé poevropsťoval Rus. SSSR v první chvíli podporoval Čínu v ničení mandarínské civilizace a tak do impéria, které bylo až dotud uzavřeno ve svých hradbách, uvedl nového trojského koně: techniku a vše, co tato civilizace s sebou nese ve způsobu myšlení a jednání. Slavný „skok vpřed“ současné Číny nebyl ničím jiným než skokem k průmyslu a socialismu, tedy k typicky evropským výtvorům.

Co se týče afrického kontinentu, poznamenejme prostě, že jeho soudobá politická emancipace nespochívá ve vzniku nové původní kmenové civilizace. Africké národy se naopak s obrovskými potížemi emancipují tak, že až příliš rychle přejímají formy politického, sociálního a ekonomického života moderní Evropy.

Kde tedy je v tomto všem nějaký zánik evropské civilizace? Není snad evropská agónie spíše zlym snem jejich skeptických a unavených intelektuálů?

IV. Evropa mezi hříchy a obrácením

Až dosud jsem se snažil osvětlit platnost a živoucí skutečnost Evropy jako kulturní jednotky, která svým universalistickým dynamismem dosáhla a – přese všechna konfliktní napětí – uchovala kulturní prvenství nad neevropskými civilizacemi. Nyní musíme pokročit a kriticky prozkoumat význam, prvenství a zodpovědnost současné Evropy.

1. *Triumfalistický přelud*

Námítky proti kulturní jednotě Evropy i chmurné předpovědi jejího brzkého zániku jsou neudržitelné. Přesto však nejsou zcela mylné. Varují nás před povrchní euforií a před rétorickým optimismem, které mystifikují kulturní prvenství Evropy. Evropa-centrismus chápaný jako absolutní hegemonie evropské civilizace je neustálým a svůdným pokušením, které není o nic méně nebezpečné než skepse a profétismus antievropanů. Kdybychom spolu s Rogerem Calloisem tvrdili, že „pominuly doby, kdy civilizace byly smrtelné“, ocitli bychom se uprostřed utopického snění. Tato triumfalistická perspektiva se opírá o mýtus neustálého pokroku. Opakuje tak omyl filosofie z doby císařského Říma, podle níž bylo římské moci určeno, aby nikdy nezanikla. Re-publikánští Římané myšlenku takzvané věčnosti Říma vůbec neznali. Jasně to dosvědčuje jejich básník Sallustius, když tvrdí, že vše, co dějinně vzniká,

také s časem zmizí z jeviště světa. K analogickému závěru dospěl i sv. Augustin. Po obležení Říma Vizigóty r. 410 se cítil oprávněn tvrdit, že žádná politicko-kulturní konstrukce nemá zaručeno věčné trvání. Proto i římská říše – přes všechn svuj pozitivní historický význam, rozsáhlou politickou moc a právní moudrost – mohla odejít z dějinné scény. Postřeh sv. Augustina, že totiž žádná forma civilizace ani politická struktura si nemůže osobovat věčnost, si uchoval svou platnost i dnes. I evropská civilizace může navždy zmizet. Ale pozor: může, nemusí. To s sebou nese riziko, nejistotu, zodpovědnost a pozitivní možnosti, základ naděje. Jak poznamenává kardinál Ratzinger, neznamená to „rezignaci, nýbrž střídlivost. Podstatné ... není zjištění, že může nastat konec, ale náhled, že nikdo nemůže stanovit definitivní dokonale otevřena, neboť lidské soužití trvale existuje ve znamení lidské svobody, a proto může i selhat.“⁴¹⁰

2. *Bílá nebezpečí*

Po pádu „rudého“ nebezpečí, které představovalo sovětské impérium, se dnes opět mluví o nebezpečí „žlutém“ a očekává se nebezpečí „černé“. Tyto příznaky se toulají evropskou krajinou. Pravým a skutečným nebezpečím je ale naše slepota k vlastním pozitivním možnostem a k našemu povolání.

⁴¹⁰ JOSEPH RATZINGER, *Naděje pro Evropu?*, Praha 1993, s. 90.

V očích světa není jiného vážnějšího nebezpečí nežli nebezpečí „bílé“, totiž hříchy Evropy. Evropská, univerzálně rozšířená civilizace je ohrožena vlastními hříchy, kterých se dopustila a které rozšířila po světě. Toto nebezpečí může a musí být zažehnáno z duchovních kořenů Evropy. To, co nás ohrožuje zevně, je totéž, co nás ohrožuje zevnitř. To, co nepochybně národy staví proti nám, je totéž, co my sami stavíme proti vlastnímu universalistickému povolání. Hříchy Evropy, nakolik nejsou osudovou předurčeností, nýbrž svobodnou volbou, mohou být překonány právě tak svobodným a upřímným obrácením k opravdovému dobru. Evropa dneška se pohybuje mezi dvěma póly. Na jedné straně představuje ideál a sílu smíření, sbratření a pokoje, který umožňuje překonat dobu nacionalistického separatismu, když evropským národům předkládá „společný dům“ jako nový model soužití v respektu ke specifickým kulturním a etnickým odlišnostem. Na druhé straně se naše Evropa ještě zcela neosvobodila od touhy po hegemonistické nadvládě technickoekonomického ražení a vnucuje svůj modus vivendi jiným národům, přičemž nedoceňuje nebo dokonce ruší jejich právo na vlastní etnicko-kulturní identitu.

Pokusme se nyní o jakési zpytování svědomí, abychom tak mohli uznat a rozpoznat hříchy, jež ohrožují Evropu, a abychom byli schopni vidět její specifickou identitu a její historické poslání.

3. *Hlavní hříchy Evropy v moderní době*

Jistě by se dal napsat dlouhý a podrobný seznam chyb a vin Evropy, kvůli nimž dnes sedí na lavici obžalovaných. Můžeme je ale shrnout do dvou: modloslužba nacionalismu a pověra materialismu.

a) *Nacionalismus*

Nejedná se o jev nový, nýbrž pouze o moderní radikalizaci starobylé a původní rodovosti a kmenovosti. Ty doprovází dávné epochy jako tragický osud. „Národ“ nabývá politického významu ve složitějším a postupněm historickém procesu od počátku novověku. Avšak až s francouzskou revolucí zakládá nový republikánský stát svou jednotu na „národnostním“ principu a zavrhuje tak princip monarchistický. Německo a Itálie se jako národní státy ustavily v průběhu 19. století, zatímco Španělsko a Velká Británie nabývají svého národního vědomí v důsledku koloniální expanze. Stejný průběh měla formace národního vědomí v Polsku a v Rusku. Rakousko-Uhersko zůstalo „posledním velkým útvarem, který nespočíval na národnostním principu. Hlavním politickým výsledkem první světové války byla likvidace tohoto posledního zbytku dřívějšího státního uspořádání a pokus konečně vytvořit jednorázově novou strukturu Evropy na základě národní ideje.“¹¹ Šlo o komplexní a rozporuplný proces, který

¹¹ JOSEPH RATZINGER, op. cit., s. 80

vyvrcholil v nacistickém běsnění. Do téhož kontextu spadá i pokus o komunistický internacionalismus, který nepřekonal, nýbrž pouze překryl nacionalistický virus. Jasně to dokazují národní konflikty v bývalém Sovětském svazu a válečné události na Balkánu.

Evropský nacionalismus má rozličné podoby a různé stupně intenzity. Tak jako nemoc, i nacionalismus projevuje svou nebezpečnou sílu až tehdy, když nabude patologických rozměrů. Národ nakažený virem nacionalismu se považuje za vyššího nositele a výlučného držitele lidských hodnot. Následně pak na ostatní hledí s podezřením jako na své případné protivníky. Jestliže mu to jeho početnost, vojenská a ekonomická převaha umožňuje, pak uplatňuje svůj „nárok“ vnutit ostatním svou vlastní formu civilizace a tedy svou nadvládu.¹²

b) *Pokoušení mít a dělat*

Nazítrí po druhé světové válce byla nastolena a začala působit myšlenka politicky sjednocené Evropy, která chtěla započít proces mezinárodní spolupráce a zažehnat tak démona nacionalismu. Nacionalistická hereze byla z větší části (byť i ne zcela)

¹² JOSEPH RATZINGER, op. cit., s. 81 k tomu píše: „Mohlo by se mluvit o zvláštním spojení mezi nacionalismem a universalismem: jednota světa měla vzniknout ve znamení vlastního národa: spočívala v přednosti toho, co bylo národu vlastní, a nikoliv ve vyrovnávání v rámci celku. Heslo „Bůh s námi“ bylo výrazem přivlastnění posvátného, a znamenalo pokus mobilizovat síly křesťanství pro nacionální cíle. Vlastní křesťanství patřilo vždy za čistší, jak klásky doložil např. Harnack, když navzájem proti sobě postavil tři základní podoby křesťanství: římské, germánské a byzantsko-slovanské.“

zastavena a nepředstavuje již pro Evropu to největší nebezpečí. Tím je spíše druhý hlavní hřích současné Evropy, totiž prométheovský projekt civilizace založené na třech mýtech: na víře v pokrok, na absolutizaci vědecko-technologické moci a na me-siánském zaslíbení nového lidstva. Tato zvláštní „mýtická trojice“, předpovídána nejradikálnějšími formami nacionalismu, dosáhla svého největšího rozvoje v marxismu, kde se představila jako takřka neodolatelné pokušení. Byla však také jedním z důvodů jeho pádu. Týž faustovský mýtus určuje i méně radikální způsoby politického a společenského jednání západních národů. Je totiž podstatou eurocentrismu v tom nejhorším slova smyslu, a brání tak Evropě, aby se stala skutečně pozitivní tvůrčí silou na dějinné scéně světa. Mnozí Evropané jsou si dnes vědomi nebezpečné hrozby vědecko-technologického mesianismu a progresistického mýtu. A to je jistě pozitivní znamení duchovního probuzení. Přesto však k poražení faustovského démona vlastnění a děláni nestačí pouhá polovičatá kritika, ani nejasná nevole nebo skeptická rezignace. Je naopak zapotřebí opět objevit a nově rozpracovat projekt integrálního humanismu, který by demytologizoval nitrodějinný a radikálně materialistický mesianismus a zároveň navrhl platnou alternativu Evropy jako „společného domu“ založeného na skutečném člověku, nikoli na utopické abstrakci.

Mesiánský mýtus technologického pokroku lživě umozňuje budovat nový svět a nabízet člověku novou

perspektivu naděje. Toto prométheovské zaslíbení logicky vede ke dvěma důsledkům. První z nich je povahy teologické. Kard. Ratzinger jej vidí v předsvědčení, „že Boha je nutno z historického dění vypustit a představit, zda existuje a kým je, odsunout do oblasti soukromí, a tudíž i libovůle. V tomto smyslu se sféra náboženství stává vlastním územím tolerance: svatým pro náboženství musí být především to, aby nevystupovalo z tohoto tolerantního prostoru čistého soukromí a neosobovalo si právo veřejnosti.“¹³

Druhý důsledek je povahy etické. Prométheovská Evropa – poznamenává opět kard. Ratzinger – ve skutečnosti „exportuje mechaniku bez *étosu* a vposledku i proti *étosu*“. Nadvláda ideologie technologického pokroku na jedné straně ničí tradiční mravní základ předchozí společnosti, na druhé straně pak napomáhá šíření magie a různých pověr, drog, terorismu a organizovaného zločinu, který se – jak ukazuje tragická zkušenost Hitlerovy Třetí říše a sovětského Souostroví Gulag – dokonce může zmocnit státní moci. Rostoucí denatalita některých evropských národů jen doplňuje a vyjevuje etickou krizi „eurocentrické“ Evropy, která hrozí, že ji promění v civilizaci smrti. Toto krátké zpytování svědomí můžeme zakončit parafrází evangelia: „Co prosíme Evropě, získá-li všechno vlastnictví a všechnu moc světa, jestliže ztratí svou duši?“ Idea Evropy zaniknout nemusí. Budou ale ještě Evropané, kteří ji budou schopni milovat a uskutečnit?

¹³ JOSEPH RATZINGER, op. cit., s. 84.

4. Obrácení Evropy k Evropě

Hřichy – ani hřichy Evropy – nejsou nikdy osudovou nutností. Obrácení je vždy možné jako jediná pozitivní alternativa. Ide o neustálý proces důsledného odporu vůči hřichu a velkorysý přilnutí k osvobozujícím hodnotám, jež ustavují autentickou identitu Evropy. Denis de Rougemont k tomu píše: „Náš dnešní úkol v Evropě spočívá ve tvorbě protilátěk, které lidstvu umožní vzdorovat vlastním jedům, viru nacionalismu a viru materialismu, této formě duchovní astenie.“¹⁴

a) Překonat mýtus pokroku

Albert Camus jednou poznamenal, že věřnost zítřku spočívá v tom, že se dá vše dnešku. Snílci utopického zítřku a dokonalé a definitivní společnosti plýtvají energií, místo aby ji zodpovědně uplatnili pro dnešní Evropu tak, aby mohla být i zítřka. Mýtus radikálně vnitrosvětské eschatologie nás nejenom ochuzuje o tvůrčí síly, ale neposkytuje dobrou službu ani zítřku, ani dnešku Evropy. Potvrzují to tragické zkušenosti našeho století. Potvrzují i myšlenku Hölderlinovu: „Stát se proměnil v peklo vždy, když z něj člověk chtěl učinit svůj ráj.“ To nejlepší nasazení za sjednocenou Evropu zítřka spočívá v zodpovědném přístupu k tomu, co – dnes právě tak jako zítřka – je dobro.

¹⁴ DENIS DE ROUGEMONT, op. cit., s. 106-107.

b) Stvrdit prvenství etiky nad politikou a ekonomikou

Evropa znovu nalezne svou identitu a stane se „společným domem“, v němž „je vše k dispozici všem a nikdo není nikde cizinec“,¹⁵ v té míře, v níž dokáže založit svou politiku a ekonomii na etických hodnotách. Prvenství etiky v evropské civilizaci znamená právě to, že politická moc státu a ekonomické struktury společnosti stojí ve službě lidské osoby, nikoli naopak. Jak říká Helmut Kuhn, „budování politického mocenského útvaru musí jít ruku v ruce s výstavbou vnitřní, tj. s výchovou – ne snad s výchovou pro stát (tím by se zaměnil řád základu s tím, co se na něm staví), nýbrž s výchovou k člověku, který je rovněž občanem“.¹⁶ Sjednocující se Evropa má zapotřebí odvážnou pokoru k sebeomezení a sebekontroly vlastní politické a ekonomické moci. Evropa není a nikdy nebude Božím královstvím. Ani nemůže sama ze sebe vytvořit morálku. Bude-li respektovat tato svá omezení, pak bude skutečně dobrým „společným domem“ a zároveň bude vědět, že se opírá o transpolitický a transekonomický základ, který sama netvoří. Kard. Ratzinger poznamenává: „Dobro přede všemi a nade všemi dobro – tak to bylo v evropské tradici formulováno na základě, který si Evropa sama nedala, nýbrž jej přijala z vyšší tradice: v deseti přikázáních, v nichž ostatně Izrael i křesťanstvo komunikují s nejstarší-

¹⁵ Tato slova pochází od Řeka Alia Aristidea (2. stol. po Kr.), z jeho panegyrika na Řím.

¹⁶ HELMUT KUHN, *Der Staat*, München 1967, s. 38.

mi a nejčistšími tradicemi veškerého lidstva. V nich tkví i podstatné jádro toho, co raný novověk formuloval pod pojmem lidských práv.“¹⁷

Prvenství etiky v projektu „společného evropského domu“ nezatrácuje politické, ekonomické a technologické myšlení. Zlidštuje je tím, že přejímá a integruje velké lidské tradice a přivádí je k dávání a přijímání, v němž „je vše k dispozici všem a nikdo není nikde cizinec“. Evropa tak bude moci učinit v té míře, v níž uchová čistý svůj vnitřní zdroj a jasný horizont vlastního smyslu. Jinými slovy: Evropa znovu nalezne svou identitu v neustálém obrácení (metanoia) vlastní duše k Bohu-Logu, základu etických hodnot a celé civilizace odpovídající integrálnímu člověku. Mnichovský filosof Robert Spaemann poznámenal: „Jestliže Evropa nebude exportovat svou víru, totiž víru – řečeno s Nietzschem – že „Bůh je pravda a pravda je božská“, pak nevyhnutelně bude exportovat svou nevěru, to znamená přesvědčení, že neexistuje žádná pravda, žádná právo, že není dobro ... Bez ideje absolutna (= Boha) bude Evropa už jen geografickým pojmem. A také pojmenováním pro místo, kde se začala likvidace člověka.“¹⁸

¹⁷ JOSEPH RATZINGER, op. cit., s. 93.

¹⁸ ROBERT SPAEMANN, „Universalismus oder Euro-centrismus?“, in: *Europa und die Folgen* (Hrsg. K. Micholski), Stuttgart 1988, s. 321nn.

Závěr

V hlavním městě sjednocené Evropy, Strasburku, stojí nedostavěná katedrála; chybí jedna věž. Francouzská revoluce svrhla 235 soch, nedokázala ale zničit katedrálu. Dnes je tato nedostavěná katedrála výmluvným symbolem toho, že jednotu Evropy je ještě výzvou a že křesťané spolu se všemi lidmi dobré vůle zde mají ještě velkou zodpovědnost. Jak řekl Jan Pavel II., „nastal příhodný okamžik, abychom posbírali kameny ze zbořených stěn a vystavěli spolu společný dům“.¹⁹

Bibliografie

- DAWSON Christopher, *The Making of Europe*, London 19539
- DAWSON Christopher, *Religion and the Crisis of Western Culture*, London-New York 19512
- DE ROUGEMONT Denis, *Das Wagnis Abendland*, München 1958
- DE ROUGEMONT Denis, *Europa*. *Von Mythos zur Wirklichkeit*, München 1963
- DE ROUGEMONT Denis, *Lettre ouverte aux Européens*, Paris 1970
- GUARDINI Romano, „L'Europa e Gesù Cristo“, in: *Natura – Cultura – Cristianesimo*, Brescia 1983, s. 278-295
- GUARDINI Romano, „Europa – realtà e compito“, in: *Ansia per l'uomo*, Brascia 1970, sv. I, s. 275-292
- TOYNBEE Arnold J., *Civilization on Trial*, London-New York-Toronto 19534
- AA.VV., *La cultura europea tra crisi e speranza* (a cura di Adriano Alessi), Roma 1985
- AA.VV., *Das europäische Erbe und seine christliche Zukunft* (Hrsg. Nikolaus Lobkowitz), Köln 1985
- AA.VV., *La teologia per l'unità d'Europa*. Lateranum 58, 1(1992)
- RATZINGER Joseph, *Naděje pro Evropu?*, Praha 1993

¹⁹ Projev k diplomatickému sboru 9. 1. 1991, č. 9.

Obsah

- I. EVROPA JAKO SEN (8)
1. Námitka historická (10)
 2. Námitka geografická (11)
 3. Námitka etnicko-kulturní (12)
 - a) Rovina národnostní a státní (13)
 - b) Rovina kulturní (14)
 - c) Rovina ideologická (16)
- II. EVROPA JAKO PROJEKT (21)
1. Proroci zániku Evropy (21)
 2. Soumrak Evropy nebo nový středověk? (23)
 3. Hermeneutická premisa (25)
- III. DŮVODY NADĚJE PRO EVROPU (28)
1. Důvod první (28)
 2. Důvod druhý (30)
 3. Důvod třetí (32)
- IV. EVROPA MEZI HRÁCHY A OBRÁCENÍM (34)
1. Triumfalistický přelud (34)
 2. Bílé nebezpečí (35)
 3. Hlavní hráchy Evropy v moderní době (37)
 - a) Nacionalismus (37)
 - b) Pokušení mít a dělat (38)
 4. Obrácení Evropy k Evropě (41)
 - a) Překonání mýtu pokroku (41)
 - b) Stvrzení prvenství etiky nad politikou a ekonomikou (42)
- ZÁVĚR (44)
- Bibliografie (45)

Karel Vrána
Společný evropský dům

Grafická úprava Lubomír Šedivý
 Vydal Ing. Pavel Sejkora – Trinitas, Havlíčkova 14,
 568 02 Svitavy,
 ve spolupráci s Křesťanskou akademií Řím
 (Accademia Cristiana, Via Concordia 1,
 00193 Roma, Italia)
 roku 2001

jako 150. svazek edice Studium
 Odpovědný redaktor Vladimír Petkevič
 Sazba Jiří Sejkora
 Vytiskl Luboš Črha – CMTT, Moravská Třebová
 1. vydání

ISBN 80-86036-50-2